گەڕان بە شیعرەکانی مەولەویدا

د. عبدالوهاب عبدالله چروستانی

مەلا عبدالرحیم کوڕی سەعید کوڕی شریف لە نەوەی پیرخدری شاهۆییە لە ساڵی ١٢٢١ك بەرامبەر ١٨٠٦ز لە دایك بووە لە دێی سەرشاتە.

نامەوێت زۆر لەسەر ژیانی بدوێم چونکە مەبەستی زیاتر لەم فستیڤاڵە ئەدەبە نەك گێڕانەوەی ژیان وبەسەرهات،لەگەڵ ئەوەدا من ژیانی مەولەویم لە سێ قۆناغدا بەرچاو ئەکەوێت.

١ – یەکەم قۆناغی منداڵی وزانست وەرگرتن:-

مەولەوی لە بنەماڵەیەکی بەرچاوو زانست دۆستدا پەروەردە بووە بۆیە لە منداڵیەوە ڕووی کردۆتە خوێندن و فێربوون،لای باوکی کە مەلا بووە قورئانی پیرۆز و خوێندنەوە سەرەتاییەکانی تری تەواو کردووە،دواتر لە ناو چوارچێوەی ماڵ دەرچووەو ئەم مزگەوت و ئەو مزگەوت و ئەم دیو ئەو دیو ئەم شار و ئەو شار تەنانەت پەی بە سنوریش بردووە بە تایبەتی ئێران (پاوە و سنە و مەریوان و جوانرۆو چەند شوێنێکی تری کردووە)بۆ وەرگرتنی زانست تا لە ساڵی (١٨٤١ ز)دا لە (دار الاحسان) کە مزگەوتێکە لە سنە اجازەی علمی لای مەلا احمدی نۆتشەدا وەرگرتووە، ئەگەر چی ڕایەکی تر هەیە کە پێی وایە لە سلێمانی لە مزگەوتی مەلکەندی ئەو اجازەی علمیەی لە خزمەت مەلا عبدالرحمن

نۆتشەدا وەرگرتووە من پێم وایە لە هەردوو لا ئەو اجازەیەی وەرگرتووە، لە دووەمیاندا بۆ پیرۆزی بووە.

٢ – قۆناغی دووەم لە ژیانی مەولەویدا، بە دامەزراندنی وەك مامۆستایەكی ئاینی دەست پێ ئەكات، یەكەم دامەزراندنیشی لە دێی چروستانەی سەر بە قەزای هەڵەبجە بووە كە بووەتە پێش نوێژو وتار بێژ و دەرسی بە فەقێكانیش وتۆتەوە، هەر لەم دێیەدا خێزانی پێك هێناوە كە ناوی عنبەر خاتوون بووە و ئەفغانی بووە زۆریش خۆشی ویستووە.

٣ – قۆناغی سێهەم لە ژیانی مەولەویدا سۆفیگەرێتی بووە، بۆیە خورپەی دڵی بۆ گرتنی ئەو ڕێگەیە كەوتۆتە پەلە پەلو بەرەو تەوێڵە بە هەڵەداوان ڕێی گرتۆتەبەرو لە خزمەتی (سراج لدین)دا تمسكی كردووە.

لێرەدا مـن ئەمەوێت تۆزێك لەسەر ئەم تەوەرە بڕۆم تا بزانین مەولەوی تا چەند سۆفی بووە لە كاتێكدا ئەو وەك مەلایەكی ئاینی تمسكی تەواویشی بە شەریعەتەوە هەبووە چونكە تێك هەڵچونێكی توندو تیژ لە نێوان ئەهلی تەریقەت و ئەهلی شەریعەتدا بووە بۆ نمونە محوی بە تەواوەتی خۆی ساغ كردووەتەوە كە ئەهلی تەریقەتە و فڕی بەسەر ئەهلی شەریعەتەوە نیە بۆیە بێ چەندو چوون ئەفەرموێ :-

لەگەڵ دەستی مەلا ڕێ ناكەوێ دوننـاری زوڵفی یـار
وەك و شێخ ئیختیاری مەزهەبی تەرسا نەكەم چیبكەم

لەوەش ڕۆشن تر ئەفەرموێت.

سەجادەی مەی پیا ڕژاوم عوریان و لەش بە خوێن
نـوێـژم مەظنە وایـە لـەمـەودوا ئـەبێ قبـوڵ

مەولەوی لە دوای تەمەنی چل ساڵیەوە تمسکی کردووە بە بەڵگەی ئەوەی لە ساڵی ١٨٤١ دا ئەو اجازە نامەی زانستی وەرگرتووە دواتر لە چروستانە وەك مامۆستایەکی ئاینی دادەمەزرێت دیارە دوای چەند ساڵێك خزمەت کردن هەوای سۆفیگەری لێی ئەداو بەرەو تەوێڵە لە خزمەت (سراج الدین)دا تمسك ئەكات و ئەبێتە مریدی ئەو زاتە، کەواتە ئێمە ئەتوانین ئەو شیعرانەی کە لە ناوەڕۆکدا ڕۆحی سۆفیگەریان تێدایە بیخەینە دوای ئەو مێژووەوە.

بەڵگەی ترمان بۆ ئەوەی کە لە دوای چل (٤٠) ساڵیەوە تمسکی کردووە ئەو هۆنراوەیەتی کە ئەفەرموێ.

ساقی پام بەستەی زنجیری پیرین

دەسم دامانت وادەی دەستگیرین

دواتر ئەفەرموێت....

مەستی وە پیران جەوانی مەدۆ

هێزی دوو بارەی زرانی مەدۆ

پێم دەر تا پەی پەی پێوە هەی کەرون

رای سەختی سارای مەحشەر تەی کەرۆن

زران:- ئەژنۆ

پێم دەر:- پێم بدە

تا پەی پەی:- پەیتا پەیتا

هەی کەرون:- هۆرە بکەم

دیـارە (سـاقی) مەبەسـتی شـێخەو (مـەی) خۆشەویـستیەلە ئـەدەبی صۆفیدا تمسك ئەبێت لەسەر دەستی شێخ بێ بۆیە سۆفیەکان ئەڵێن ((من لا شیخ له فالشیطان شیخه)).

شیعری مەولەوی....

کاك حەکیمی مەلا صالح وەسـفێکی جـوانی شـیعری مەولـەوی کـردووە کـە ئـەڵێت (سـهل الممتنـع) واتـە ئاسـانێکی (مانـا ئـاڵۆز) یـان (مانـا یـاخی) بێگومان ئاڵۆزیەکەی ئەگەڕێتەوە بۆ مانـا سـۆفیگەریەکەی، بۆیـە زۆر جـار کاتێ گوێ بیستی شیعری مەولەوی دەبی یان دەیخوێنێتەوە توشی تێڕامـان دەبیـت بـۆ لـێ تێگەیـشتن خـۆ ئـەوەی ئاگاداری زانـستی سـۆفیگەر نـەبێت بێگومان لە ڕۆحی مانـای ئـەو شـیعرانەی تـێ ناگـات لەبەرئـەوەی بـە پێـی مانا سادەکانی ووشەکەی مانایەکی بەسەردا ئەسەپێنێ بێگومان ڕووبـەرێکی پان و بەرین هەیە لە نێوان زانستی سۆفیگەری و زانستە ئاینیـەکانی تـردا مەحوی ئەڵێت.

بکە سەیری فتوحات ئەر گەرەکتە تۆ فتوحی ڕوح
کتێبـی دڵ مـوتا لا کـردنە بـڕوانـە مـەکتوبات

کەواتە ئەگەر بتـەوێت هـەڵگری مەشـخەڵی ئـەو ڕێبـازە بیـت یـان لـەو زانستەو شیعرەکانی ئەو ڕێبازە تێبگەیت ئەبێت کتێبی (فتوحـاتی مـەکی) کە هی (ابن عربی) و (مکتوباتی ربانی) کە ئیمامی ڕەبانی و کـاك احمـدی شێخیش هەیەتی و باس لە حەیاتی ڕۆحی ئەکەن، ئەبێت لەو کتێبانە کـە سەرچاوەن بۆ سۆفیگەری بە باشی تێبگەن.

ئەوەتا مەحوی کەسێکی تەنانەت ئەگەر کەم فامیش بێت بەڵام لەسەر ڕێبازی سۆفیگەری بێت و هەنگاوی بەرەو پێشی برد بێ لە ژیانی ڕۆحی خۆیدا گەلێ بەزانا تری ئەزانێت لەسەد عەلامە لە زانستەکانی تردا ئەڵێت.

لەبەر دەرگاهی عەشقا یەکسەرە هەرکەس سەری دانا
ئەگەر پەتیارەیەك بوو بوو لەسەد عەلامە داناتر

مەولەوی کاریگەری شاعیرە فارسیەکانی زۆر لەسەر بووە وەك (حافظی شیرازی) و (سەعدی) و (خیام) (جلال الدین روومی) (صائب) (کەلیمی) مەولەوی لە ناخی ئەو شاعیرانە تێگەیشتووە، هەروەها هەندێك لە شاعیرە کوردەکانیش کاریگەریان لەسەری هەبووە وەك (خانای قوبادی) (بێسارانی).

گرنگترین بابەتە شیعریەکانی ؛ شیعری شیوەن و شیعری تانەو لۆمە و شیعری ئاینی، شیعری سۆفیگەری، شیعری فلسفی، شیعری مناسبات، نامەی شیعری بۆ شێخەکان ولەگەڵ بابەتی تری شیعردا.

ئایا مەولەوی شاعیرێکی سۆفی بووە ؟

مەولەوی شاعیر بووە پێش ئەوەی شاعیرێکی سۆفی بوو بێ، پێم وایە شیعری ئەو لە غەزەلدا لە سەرەتاوە بەسەر (عنبەر خاتوندا) وتویەتی دواتر ئەو غەزەلەش لە خۆشەویستی خوادا خۆی دیوەتەوە ئەوەتا (مەلای جزیریش) ئەڵێت.

لا معا حوسن و جەمالێ دی ژ علمی بێتە عەین

عیشق دا ژێ هلبجن کی دی حەقیقەت بێ (مجاز)

واتە : ئەبێت ڕۆشنایی جوانی بدرەوشێتەوە لە چاوی خەڵکیدا، ئەو ڕۆشناییەش هی ئاگری خوشەویستیەکە لە دڵ و دەرونی هەم کەسێکدا داگیرساوە، هیچ کەسێك نیە گەرمی ئەو ڕوناکیە لە ناخیدا نەبێت، بەڵام تا چاوی نەکەوێتە سەر جوانی خۆشەویستێکی مەجازی کە لەڕاستیدا ئەو خۆشەویستیە مەجازیە ڕەنگدانەوەی خۆشەویستیە حەقیقیەکەیە، ئاگری ئەو خۆشەویستیە ڕاستەقینەیە جۆش نادرێت، بۆیە ڕێگای بەرەو خۆشەویستیە حەقیقیەکە بە خۆشەویستی مەجازیدا تێپەڕ ئەبێت، بەسەرهاتی خۆشەویستی مەلای جزیری بۆ (سەلما) ناوێ نمونەی ئەو ڕاستیەیە کاتێ جزیری لە خۆشەویستی مەجازیەوە ئەکەوێتە دەریای خۆشەویستی حەقیقیەوە لە ڕێگای تمسکەوە، مەحویش هەر لەو بوارەدا ئەڵێت.

ئەرێ دڵ بێ شەرابی لەعلی گوڵ ڕەنگت لە گوڵ چیبکا

کە جیلوەی گوڵ لە گوڵشەنگا نەبێ بولبول لە چڵ چیبکا

کە هەڵگیرسا لە نوری بادە شەمعی حوسنی جانانە

نەچێتە سەر طەریقەی حەزرەتی پەروانە دڵ چیبکا

مەولەیش سەبارەت بەو خۆشەویستیە حەقیقیەی ئەڵێت.

پەی کەسێ خاسەن نامەی جەحوب کەیل
تـازە بسـانـۆ وچـوو جـەجوی مـەیل
خۆمـن هـەر جە زوو وە مـەیلت مەستم
هـەرجـان فیـداکەی رۆکـەی (الست)م

مەولەوی بە پێی سیاقی تاریخی و هەڵوسوکەوتو بەشێکی شیعرەکانی ئەمانە بەڵگەن لەسەر ئەوەی مەولەوی سۆفی بووە بەلاّم وەك پێشتر وتمان کە مەولەوی دوای تەمەنی چل (٤٠)ساڵی تمسکی کردووە بۆیە وەك ئەوەی لۆمەی خۆی بکات بۆ ئەو دواکەوتنەیو ئەڵێت.

ڕاگـەی حەقیقـەت جەویرت شی یەن
یادت پەی مەحبوب حەقیقی نی یەن

واتـە : بۆچـی ڕێگـای ڕاسـتیت لەبیرچـووەتەوە وبیرلـە خۆشەویـستی ڕاستەقینە ناکەیتەوە.

دیـسان ئەگـەر بـە دوادا چونی شـیعرەکانی مەولـەوی بکـەین ئـەبینین وێڵە بەدوای کەسێکدا کە دەستی بگرێت و لـە سـەر دەسـتی پـیرۆزی تمـسك بکات و ئەڵێت.

بەندە ئیحرام بەند کەعبەی حزوورەن
رانمــە زانــون بــەڵــەد زەرووڕەن
مەواچان هیمەت پەی بەڵەد خاسـەن
ڕاسشان فەرمان، ئەڵبەت هەر پاسـەن

واتـە بەنـدە ئیحـرام بەنـدی کەعبـەی حزورتانـە، چـونکە ڕێگـا شـارەزا نـیم، شـارەزایەکم پێویـستە، ئـەڵێن هیمـەت بـۆ شـارەزا باشــە ڕاسـتیان فەرمووە هەڵبەتە هەر واشە.

ئیمانی مەولەوی بە (وحدة الوجود) یەکتایی خوایی....

وەحدەی وجود :- بیرۆکەیەکە کە (ابن عربی)لـە شـێوەی تەواویـدا دای ڕشتووە،ئەو وای دائەنێت کە یەك بوونەوەری ڕاستەقینەهەیە ئەگـەر چـی هەستیارەکانمان بوونی زۆر شتی تر هەست پێ ئەکەن، کەواتە بە پێی ئەو بۆچونەی ابن عربی دوو جۆر بوونەوەر هەیە (حق)و (خلق) : واتـە خـواو دروسـتکراوەکانی ئـەو (حـق)کـە مەبەسـتی خوایـە بـە بوونـەوەرێکی ڕاستەقینەی دائەنێت،(خلق) بە بوونەوەرێکی مەجازی دائەنێت و ئەڵێت.

فما نظرت عيني الى غير وجهه   وما سمعت اذني خلاف كلامه

وەیان ئەڵێت : ***سبحان الذي اظهر الاشياء وهو عينه***

حق :- خوا لای ابن عربی دوو مانای هەیە :-

١- ذاتـی خـوا : کـە ڕاسـتیەکی بەڵگـە نەویـستە نادیـارە محاڵیـشە پێگەیشتنی.

٢- دیـاردەو سـیفاتەکانی کـە بەرامبـەر بـە (خـەلق) واتـە دروسـت کراوەکـانی ئەگـەر مەبەسـتی لـە حـق ذاتـی بێـت ئـەوا یەکـە ئەگـەر مەبەستیشی دیاردە و سیفاتەکانی بێت ئەوا لە ژمارە نایەت.

مەحوی ئەڵێت.

غەیری وەحدەت لە وجودا نی یــە کەثرەت وەهمە
سـادە تیکراری یەکــە مەنشــەئی ئەوهـامی عـەدەد

مەولەویش ئەفەرموێت :-

یەك دەنگی مایەی ڕستگارییەن

ساقی وە جامێ دەردم کاریەن

یان ئەفەرموێت :-

کائینات جەلام گرد تەسویری تۆن

ئەربابەن ئەر دەشت ئەر شاخەن ئەرکۆن

یان کاتێك مەولەوی ئەفەرموێت :-

وەخت چەم، نەچەم شێوەت دیار بێ

جەلام فصل و وصل، بەزم ئەغیار بێ

ئیستە ئێلایی گرتەن دوو دیدە

خەڵوەتەن سا بۆ ئەی بەر گوزیدە

برایان ئەگەر تۆزێك بە وردی ئەم شیعرەی مەولەوی ڕاڤە بکەین بێ هیچ دوو دڵیەك بۆنی (وحدە الوجود) لەو شیعرەوە دێت.

کاکڵەی مانای شیعرەکە ئەڵێت کاتێك کە چاوم بینا بوو واتە هەستیارەکانم لە گەڕدا بوون ئەغیارم بەدی ئەکرد بڕوام بە چەندەها جۆرەی بوون هەبوو، بەڵام ئێستە کە ئەو هەستیارەم نیە گەیشتمە ئەو بڕوایە تەنها یەك بوونی ڕاستەقینە هەیە ئەویش (الحق) واتە خوایە، کەواتە مەولەوی کە چاوی مەعنەوی بڕوای بە ڕاستی بوونی ئەو بوونەوەرانەی تر نەما بڕوای بە یەکتایی خوا هێنا وهەموو بوونەوەکانی

تر بوونیان مەجازیەوڕەنگ و ڕوون بۆ ئەو بوونەوەرە ڕاستەقینەیە، ابن عربی ئەڵێت.

انما الکون خیال وهو حق في الحقیقة
والذي یفهم هذا حاز اسرار الطریقة

حلول لە شیعری مەولەویدا....

کاك حکیم دەڵێت لەوە ناچێت مەولەوی ئاگای لە شیعری شاعیرە عەرەبەکان بوبێت بەڵام ئاگادار بوونی مەولەوی لەو بابەتە فەلسەفیانە وەك (وحدة الوجود، حلول، فناو بەقا و اتحاد کۆمەڵێك زاراوەی سۆفیگەری وەك (وصل و فصل، هجر، مەی، ساقی، زوق، فرق... بەڵگەن لەسەر ئاگا بوونی مەولەوی لە شعیری بیری سۆفیگەری گەورە سۆفیەکان وەك حلاج وابن عربی و ابن الفارض و رابعة العدویة، مەولەوی ئەفەرمویێت.

سەراپای ئەعزام ئێسك و مەغزو پۆست
دایم مەیولیش زایەڵەی یا دۆست
دۆستەن نە تۆی پۆست مەوا چۆ یا دۆست
وەرنە کێ دیەن سەدا بدۆ پۆست

واتە هەموو ئەندامەکانی لەشم، ئێسقان و مۆخ و پێست هەمیشە زایەڵەی یا دۆستیانە (خوا) ئەوە خودی دۆست خۆیەتی لە پێستمدا ئەڵێت یا دۆست، ئەگینا کێ دیویەتی پێست دەنگی لێوە بێت :

حلول : بەمانای (ان یحل الله جزءا او کلا في الانسان)

وەك بڕوای شیعەکان بەوەی کە خوا لە ئیمامی عەلیدایە.

مەولەوی وەك زۆربەی زۆری شاعیرە سۆفیەکانی تر بینینی خۆشەویستی بەرامبەر بە موژدەی بەهەشت داناوە و ئەڵێت.

بەهەشت باقی دین دڵبەرەن
چە قیسمەت خانەی ئەمن ئەو دەرەن
سا کە دەی دینەن بەهەشت باقی
ئیسە من بەی دین دۆزەخیم تاقی

واتە بەهەشت کە دەسکەوێت و بمێنێتەوە بینینی دولبەرە، بەلاّم بەشی مـن لەو بەهەشتەدا نیە، جا کە بوونی بەهەشت و مانەوەی لە بینینی یاردا بێت منیش لێی بێبەش بم واتە کەواتە من دۆزەخیم.

سۆفیەکان خۆشەویستی خواو بینینی بە چاوی دڵیان ئەخەنە پێش پاداشتی بەهەشت، بۆیە کاتێ ابن الفارض لەسەرە مەرگدا ئەبێ و (ابراهیم الجعبری) کە ئەویش لە سۆفیە گەورەکان بوو بە دیاریەوە بوو لە کاتی ڕۆح دەرچونی ابن الفارض بەهەشت دێتە بەرچاویان بەلاّم ابن الفارض دەست ئەکات بە گریان و ئەڵێت.

ان كان منزلتي في الحب عندكم	*ما قد رايت فقد ضيعت احلامي*
امنية ظفرت بها روحي	*واليوم احسبها اضغاث احلامي*

لە کۆتاییدا ئەڵێم بە ڕاستی زۆر شت ماوە لەسەر سۆفیگەری مەولەوی بوترێت ئەگەر ئێمە بەشێکی زۆری شیعرەکانی لەبەر ڕۆشنایی بیری

سۆفیگەریدا ڕاڤە بکەین، بەڵام لێرەدا پێم وایە هەر ئەوەندە دەرفەت هەیە.

ئەوەندە هەیە بە بۆچونی من مەولەوی لەو سۆفیانە بووە کە طریقەو شەریعەی پێکەوە گونجاوندوە، بە پەیرەوی کردنی امامی غەزالی، کە ئەڵێت الطریقة بلا شریعة باطلة والشریعة بلا طریقة عاطلة.

نیتر ڕێزو خۆشەویستیم قبوڵ بفەرموون